

Līga Lapa

KAUJINIEKU DARBĪBA 1905. GADA OTRAJĀ PUSĒ*

1905. gada otrajā pusē revolucionārā kustība Krievijas impērijā strauji vērsās plašumā. Krievijas cars Nikolajs II, masu kustības ietekmēts, 1905. gada 17. oktobrī parakstīja manifestu, uzdodot valdībai piešķirt iedzīvotājiem pilsoniskās brīvības. Tas bija negribīgs un nekonsekvents solis laikā, kad revolucionārā kustība bija tam tālu aizsteigusies priekšā. Liela nozīme tautas masu revolucionarizēšanā bija Sociāldemokrātiskajai partijai, kas apzinājās sevi kā vienīgo nopietno politisko spēku, kaut arī bija spiesta darboties pagrīdē. Gūstot nepārprotamu tautas atbalstu un nesastopoties ar nopietnu pretestību no cara valdības puses, sociāldemokrātiskajā kustībā arvien lielāku ietekmi guva tās radikālākie spēki, kas aicināja uz cīņu par patvaldnieciskās iekārtas pilnīgu sagraušānu.

Par vienu no galvenajiem uzdevumiem revolucionārās kustības tālākai attīstīšanai Sociāldemokrātiskā partija uzskatīja aģitāciju un propagandu, īpaši svarīgi bija attīstīt revolucionāro apziņu laukstrādnieku vidū. 1905. gada vasaras otrajā pusē Vidzemes un Kurzemes guberņā strauji izplatījās laukstrādnieku streiks. Tā veidošanās procesu ir pētījis vēsturnieks A. Puļķis. Rakstā “LSDSP lauku organizāciju loma masu revolucionārās cīņas organizatoriskā vadībā Latvijas laukos 1905. gada pavasarī un vasarā”¹ viņš uz plašas avotu materiālu bāzes parāda gan streika sagatavošanas gaitu, gan svarīgākos akcentus tā aktīvākajās norises vietās – Liepājas un Grobiņas apkaimē un Zemgalē. Streiku sagatavoja vietējās LSDSP organizācijas pēc direktīvas no centra, un par tā darbības instrukciju kalpoja LSDSP CK un Jelgavas komitejas uzsaukums 1905. gada 5. jūlijā “Lai dzīvo vispārējs streiks!”, kura nobeigumā izvirzīts bruņotas pretestības, aktīvas partizānu cīņas, bruņošanās lozungs: “Varai stādīsim pretī

*

Raksts tapis Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra, cilvēkdrošība)” ietvaros.

varu, ieročiem ieročus! Bruņosimies flintēm, revolveriem, cirvjiem, izkaptīm, sekumiem un cīnīsimies pret kazakiem, muižniekiem, policistiem! Uzbruksim un apšausim tos mežos, dedzināsim muižas, kuras kazakus izsaukušas! Uz asinīm atbildēsim ar uguni!”² Vietējām LSDSP lauku organizācijām aktīvi palīdzēja no apriņķa vai guberņas centra atbraukušie partijas propagandisti un kaujinieki. Tā 1905. gada jūlijā laukstrādnieku streiku Dobeles apriņķa Svētes, Jēkabnieku un Bramberģes pagastā palīdzēja organizēt LSDSP biedri K. Dīriķis, V. Brants, Ž. Spure. LSDSP Tukuma organizācija darbam Jaunpilī, Bikstos, Upesmuižā, Laukmuižā sūtīja R. Lemkinu, K. Ņeidu-Krievu; Zaubē, Nītaurē, Madlienā laukstrādnieku streikus palīdzēja sarīkot J. Liepiņš (Steņka).³ Organizētāji piegādāja uzsaukumus un palīdzēja tos sagatavot, izstrādāja konkrētajai vietai piemērotas streikotāju prasības, kārtības noteikumus. Parasti viņi bija labi bruņoti un pretestības vai konflikta gadījumā lika lietā ieročus. Vienlaikus ar streiku norisi pieauga gadījumu skaits, kad notika izrēķināšanās ar streiklaužiem, policiju un citiem cara varas pārstāvjiem. Tā 1905. gada 9. jūlija pēcpusdienā ceļā no Gaviezes pagasta uz Tadaikiem mežā no slēpņa tika šauts uz Grobiņas apriņķa zemnieku lietu komisāru Vladimīru fon Brevernu. Nāvīgi ievainotu galvā un sānos, traktot sākušais zirgs viņu izmeta no ratiem. Uzbrukumā smagi ievainots tika arī vedējs – Gaviezes pagasta vecākais Krugers, kurš paguvis ievērot, ka uzbrucēji ir pavisam četri. No tuvējā kroga piesteigušies zemnieki atrada V. fon Brevernu jau mirušu.⁴

Liepājas un Grobiņas policijai tā arī neizdevās atrast šāvējus. “Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmatā” vēstīts, ka to izdarījis Liepājas leģendārais kaujinieks Matīss Gūtmanis (Simuliņš) kopā ar kādu Andreju Kabaru. Uz aizdomu pamata par piedalīšanos šajā uzbrukumā 1906. gada 10. janvārī soda ekspedīcija nogalināja Andreju Skābardi, viņa mājas tika nodedzinātas.⁵

Laukstrādnieku streika laikā 1905. gada 17. jūlijā Meženieku muižā Grobiņas apriņķī no bruņota ļaužu bara tika šauts uz muižas īpašnieku baronu Ādolfu Bistramu. Ievainots ar sešiem revolvera šāvieniem, viņš pēc vairākām stundām mira. Tajā pašā dienā apkārtnē tika postītas Priekules, Ordangas, Nodegas muižas, aplaupīts Priekules-Asītes pagasta nams.⁶

Viena no īpanējākām cīņas formām 1905. gada revolūcijā, kā atzīmējuši daudzi pētnieki, bija tā saucamās baznīcu demonstrācijas. Vēsturnieks A. Puļķis, atspoguļojot LSDSP lauku organizāciju lomu to veidošanā, uzsvēris kaujinieku nozīmi. Tā kā baznīcas parasti atradās muižu tuvumā, kur visbiežāk 1905. gada vasarā bija izvietotas karaspēka nodaļas, kas bija gatavas īsā laikā izrēķināties ar katru pretestību, “vienam vai vairākiem lauku centriem vajadzēja spēt organizēt vairākus desmitus bruņotu biedru demonstrācijas

apsardzībai. Ievērojot šo revolucionāro pasākumu svarīgumu un to sarīkošanas grūtības pakāpi, LSDSP komitejas uz tiem norīkoja labākos propagandistus, kurus bieži pavadīja partijas kaujinieki. Tā Nītaures baznīcas demonstrācijā piedalījās M. Kļaviņa, K. Salniņš, F. Bulle, K. Micītis, Zaļniekos – R. Pelše, A. Grēviņš, K. Grīnhofs, Sesavā – P. Rozentāls, Ģ. Balodis, Lielvārdē un Madlienā – J. Lencmanis, K. Krieviņš, J. Žakle (Mērnieks).⁷ Kaujinieku klātbūtne zināmā mērā izskaidro apstākļus, kāpēc šīs demonstrācijas baznīcās bieži vien kļuva agresīvas un izvērtās par sadursmēm. Šeit varam minēt baznīcas demonstrāciju Liepkalnes-Vestienas draudzē 1905. gada 29. maijā, kad ļaužu pūlis piekāva mācītāju Šollu,⁸ un sadursmi Lielsesavas baznīcā 1905. gada 17. jūlijā, kad tika nogalināts barons Aleksandrs fon Bistrams,⁹ ievainots barons Hāns. A. Puļķis atzīst, ka šīs pēdējās demonstrācijas sagatavotāji – LSDSP Jelgavas organizācijas Sesavas un Rundāles centri – akcentēja plāna izstrādes gaitā tieši atklātas bruņotas sadursmes variantu, pieprasīja komitejai atsūtīt labākos Jelgavas kaujiniekus un maz rūpējās par to, lai pasākums būtu negaidīts, un viena no tā aktīvākajām dalībniecēm uzsvērusi, ka tas bija abpusēji gatavots un gaidīts bruņots konflikts.¹⁰

1905. gada rudenī kaujinieki veica vairākus atentātus pret atsevišķiem garīdzniecības pārstāvjiem. Tā 1905. gada 10. septembrī savā dzīvoklī tika nogalināts Nītaures luteriskās draudzes mācītājs Moriss Šilings. Viņam jau iepriekš ticis draudēts, un Nītaures baznīcas demonstrācijā 1905. gada 5. jūnijā nepazīstami apbruņoti cilvēki likuši viņam vairs draudzē neatgriezties. 10. septembrī pie mācītāja bija ieradušies divi vīrieši, lai nodotu vēstuli. Kad mācītājs sāka lasīt, uz viņu tika raidīti pieci šāvienī, kas visi sasniedza mērķi. Policija izsludināja 1000 rubļu lielu naudas prēmiju, tomēr vainīgos atrast neizdevās, jo svešos neviens īsti nebija redzējis. Uz aizdomu pamata tika apcietināts pagasta kurpnieks – LSDSP organizācijas izveidotājs Nītaurē Jānis Ādamsons, bet pierādījumu trūkuma dēļ pēc 1905. gada 17. oktobra manifesta atbrīvots.¹¹ “Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmatā” atzīmēts, ka mācītāju M. Šilingu, kas raksturots kā žandarmērijas aģents, nogalinājis kaujinieks Rūdolfs Dēliņš, kurš no Rīgas kājām aizgājis uz Nītauri un atnācis tāpat atpakaļ. Par viņa ceļabiedru ziņu nav.¹²

Pareizticīgo priesteru 75 gadus vecā Joana Līcīša nogalināšana 1905. gada 6. septembrī izsauca lielu sabiedrības rezonansi un neizpratni. Sirmgalvis tika nošauts ar diviem šāvieniem no skrošu bises caur logu, vakarā kopā ar ģimeni sēžot pie galda un dzerot tēju. Viņš strādāja Aderkašos, Mārcienā un Madlienā, 1868. gadā Jurija Samarina izdotajā rakstu krājumā “Krievijas nomales” bija publicējis rakstu “Pareizticīgā latvieša piezīmes”, ar pseidonīmu Indriķis Straumītis, vērsis uzmanību zemnieku stāvoklim Baltijā, sarakstījis arī Aderka-

šu baznīcas vēsturi, vācis etnogrāfiskos materiālus.¹³ Izmeklēšanas gaitā tuvinieki atzina, ka priesterim J. Līcītim bijušas nesaskaņas ar Jāni Bičevski, kas 1905. gada vēlā rudenī kļuva par rīcības komitejas locekli, kā arī ar Kokneses pagasta rakstvedi Jāni Kroderu, ar kuru viņš esot pat tiesājies.¹⁴ Jāatzīst, ka, izmeklējot lielās Rīgas apriņķa bruņotās sacelšanās prāvas dalībnieku konkrētos nodarījumus, gan Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākais palīgs, gan Rīgas apgabaltiesas sevišķu lietu izmeklētājs Gudvilovičs praktiski visiem taujāja par abu garīdzniecības pārstāvju nogalināšanu, bet skaidrība neradās. Rīgas apriņķa policija pat izsludināja 1000 rubļu naudas balvu par vainīgā atrašanu.¹⁵ Par J. Līcīša miklāino nāvi presē rakstīja pat pēc vairākiem gadu desmitiem. Tā žurnālā "Ticība un Dzīve" 1938. gadā atzīmēts, ka priestera nogalināšanā aizdomas kritušas arī uz kādu Aderkašu muižas apsargu, pēc tautības vācieti, kurš gribējis uz muižu ātrāk atsaukt karaspēka daļu, kas aizsargātu pret zemnieku uzstāšanos. Turpat apgalvots, ka Krapes pareizticīgo priesterim kāds uz nāvi notiesāts revolucionārs Bitītis atzinies šinī nodarījumā.

Savukārt Joana Līcīša nogalināšanas lietā ir Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākā palīga 3. iecirknī nopratināšanas protokols 1906. gada 30. novembrī. Viņš stāsta izmeklēšanas tiesnesim, ka tā paša gada augusta beigās pratinājies pie Lielvārdes vilcienā apcietināto mežabrāli – Plāteres pagasta zemnieku Miķeli Jāņa d. Bitīti, kurš atzinies, ka 1905. gada septembrī caur logu nošāvis priesteri Līcīti. Uz to viņu pamudinājis Plāteres pagasta zemnieks Kārlis Jakovičs. M. Bitīša atzišanās versija, kas ievietota laikraksta "Rīgas Avīze" 1906. gada 14. septembra numurā, rāda, ka viņš ir atzinies pavisam septiņos nodarījumos, to skaitā arī Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākā palīga fon Pētersona nošaušanā uz Pērses upītes ledus 1905. gada 1. decembrī, ko veica kaujinieku grupa no Rīgas. Visticamāk, šī atzišanās tikusi izspiesta spīdzināšanas ceļā – un M. Bitītis apstiprinājis pilnīgi visu, ko izmeklētāji piedāvāja. Viņu 1906. gada 30. augustā pēc lauka karatiesas lēmuma nošāva. Izmeklēšanas tiesnesis pēc Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākā palīga versijas par M. Bitīša līdzdalību Līcīša lietā izmeklēšanu atkal atjaunoja. Tuvinieki to neatzina un neko nevarēja pateikt par priestera saistību ar drēbnieku Bitīti vai Kārli Jakoviču, tika izsaukti un nopratināti vairāki apkaimes cilvēki, bet rezultātu nebija. Tāpēc pēc Rīgas apgabaltiesas slēdziena 1907. gada 28. jūlijā lieta tika apturēta.¹⁶

1905. gada 27. oktobrī atentāta mēģinājums tika izdarīts arī pret Cesvaines evaņģēliski luterisko mācītāju 71 gadu veco Robertu Auniņu. Atgriežoties no Lodes muižas, viņu lauku ceļa galā gaidīja trīs vīri. Uz mācītāju raidītie seši šāvieni tomēr mērķi nesasniedza. Rīgas apgabaltiesa 1906. gada maijā lietu slēdza, jo vainīgos nespēja atrast.¹⁷ Zīmīgs ir sakarā ar grāmatas "Mācītāju ziņojumi par 1905. gada re-

volūciju” izdošanu 1930. gadā Līgotņu Jēkaba rakstītais, ka pamatā mācītāji cits apzināti, cits neapzināti stāvēja muižnieku pusē un neiedomājās par revolūcijas dziļākajiem cēloņiem, neviens nestāvēja līdzās tautai tās priekos un bēdās, bet dažviet pat piesavinājās žandarmērijas uzdevumus,¹⁸ kas arī izskaidro naidīgās attieksmes cēloņus.

1905. gada otrajā pusē saasinājās cīņa par strādnieku stāvokļa uzlabošanu, kas izpaudās galvenokārt streiku kustībā, kā arī cīņā pret streiklaužiem, fabriku administrāciju un īpašuma bojāšanā. Tā 1905. gada 16. augusta agrā rītā izcēlās ugunsgrēks Konstantina Pihlava ķīmiskajā fabrikā, kas atradās Šampētera un Zasulauka ielas stūrī. Naktssargs laikus pamanīja liesmas, un ugunsgrēks tika apdzēsts. Ieradusies policija konstatēja, ka tuvumā sasisti divi apgaismes stabi, koka žogs vairākās vietās apliets ar kerosīnu,¹⁹ visas pazīmes liecināja par ļaunprātīgu dedzināšanu.

1905. gada 27. jūlijā izcēlās sadursme starp R. Poles fabrikas strādniekiem un kazakiem, kas atradās blakus esošajā Volfšmita rūpnīcā. Pēc policijas versijas sadursmi izprovocēja strādnieki, kas pāri žogam uz kazakiem metuši akmeņus un metāla gabalus. Kad kazaku vienība iejāja R. Poles fabrikas teritorijā, uz viņiem ticis vairākkārt izšauts. Pēc policijas ziņām kazaki atklāja uguni ar vintenēm un ievainoja strādniekus Johanu Vinšiku un Fadeju Rancevu, kas aizvesti uz pil-sētas slimnīcu.²⁰

1905. gada 4. oktobrī pēcpusdienā tika izdarīts atentāts pret vienas no lielākajām Rīgas fabrikām – Krievu–Baltijas vagonu fabrikas direktoru rīkotāju Aleksandru Kricki. Laikraksti norādīja, ka viņš tikko atgriezies no Pēterburgas, kur bija ticis ar akciju sabiedrības pārstāvjiem un apspriežamo problēmu vidū īpašu vietu ieņēmis strādnieku jautājums. Uz Ģertrūdes ielas netālu no Ādmiņu ielas uz viņu tiešā tēmējumā izšāva ielas malā stāvošie cilvēki. Smagi ievainoto A. Kricki aizveda uz Manteifeļa privātkliniku Dzirnāvu ielā, kur viņu nekavējoties operēja labi pazīstams ķirurgs Tērbatas Universitātes profesors Juzefs Manteifelis Scēge (*Manteuffel Scoege*), bet ievainojumi galvā un plaušās bija dzīvībai bīstami – un 8. oktobra rītā viņš mira. Laikraksti atzīmēja, ka A. Krickis bijis Odesas Universitātes Matemātikas fakultātes un Pēterburgas Tehnoloģiskā institūta absolvents, viens no labākajiem inženierzinātņu pārstāvjiem savā nozarē, tēvs astoņiem bērniem.²¹

Krievu–Baltijas vagonu fabrikas strādnieki, līdzīgi citiem, aktīvi iekļāvās streiku kustībā, prasot ievērojamas izmaiņas darba samaksā. Akadēmiķis Jānis Bērziņš, pētot Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmeni, atzīmē, ka Krievu–Baltijas vagonu fabrikā bija vienas no augstākajām strādnieku darba algām, t.i., strādnieka vidējā dienas darba alga sasniedza 2 rubļus.²² Pētnieka sastādītās tabulas rāda, ka vidējā alga 1905. gadā, piemēram, šīs fabrikas automobiļu montāžas

cehā bija 791,16 rubļi (visaugstākā rūpnīcā), kokmateriālu noliktavā – 458,40 rubļi (viszemākā rūpnīcā). Tajā pašā laikā Rīgas pilsētā rūpniecības strādnieku vidējā gada alga bija 256,63 rubļi.²³

Bez darba samaksas paaugstināšanas strādnieki prasīja arī apmaksāt piespiedu dīkstāvi, kas radās sakarā ar streikiem citās nozarēs. 1905. gada vasaras mēnešos un rudens sākumā rūpnīcā vairākus konfliktus ar strādniekiem administrācija pūlējās risināt jau ar kazaku palīdzību. Tā arhīva dokumenti liecina, ka 1905. gada 24. augustā 18. Donas pulka kazaki izklīdināja strādniekus pie Krievu–Baltijas vagonu fabrikas. Sadursmes izmeklēšanas lietā ievietots tiesu medicīniskās apskates protokols par 37 gadus veco strādnieku Restbergu, kuru kazaki piekāvuši tā, ka viņš zaudējis samaņu, guvis smadzeņu kontūziju, zaudējis aci. Liecinieku protokoli rāda, ka Restbergs citu strādnieku protesta akcijā nav piedalījies, stāvējis un skatījies. Kad kazaks sācis viņu sist ar nagaiku, viņš to izrāvis, kas arī kazakus saniknojis, un sekojusi izrēķināšanās.²⁴ Laikraksts “Cīņa” 1905. gada 24. septembrī šajā sakarā atzīmēja: “Rīgā streiko vēl Baltijas vagonu fabrika. Tiek arestēti un piekauti strādnieku delegāti, piemēram, Baltijas vagonu fabrikā, it lielu slavu šinī ziņā ieguva pristava palīgs Plikatuss. – 2. septembrī viņš dabūja pelnītu sodu.” Šajā dienā brāļu Kleinu mašīnbūves fabrikā Rumpmuižas ielā ieradās Rīgas pilsētas Maskavas Ārriņas 3. iecirkņa pristava palīgs Alfreds Plikatuss. Pusdienas laikā, kad viņš atstāja rūpnīcu, aiz vārtiem viņam uzbruka nepazīstams vīrietis un sadūra vairākās vietās ar nazi. A. Plikatuss Rīgas pilsētas slimnīcā mira, pirms nāves liecinādams, ka slepkavu nav pazinis. Izmeklēšanas daļas uzraugs J. Dāvuss atmiņās raksta, ka A. Plikatuss bijis pēc tautības somis, pēc politiskajiem uzskatiem viens no visliberālākajiem policijas ierēdņiem, par kuru pat interesējusies žandarmērija.²⁵ Izmeklēšanas process bija neveiksmīgs un rezultātus nedeķa, tika apcietināti vairāki aizdomās turamie, bet pierādījumu trūkuma dēļ drīz tika atbrīvoti un pati izmeklēšanas lieta apturēta. Iespējams, izmeklēšanas gaitu ietekmēja fakti, ka oktobra beigās tika nogalināti divi Plikatusa slepkavības liecinieki – policijas aģents Markovskis un Suntažu pagasta zemnieks Ludvigs Šreibers.²⁶

Par strādnieku cīņas rezultātiem Krievu–Baltijas vagonu fabrikā laikrakstā “Cīņa” vēstīts: “Visneizdevīgāk priekš strādniekiem beidzās streiks Baltijas vagonu fabrikā 23. septembrī. Ne labāki, ja ne vēl sliktāki ir tagad Baltijas vagonu fabrikas darba apstākļi. Šeit ir atlaisti kādi 120 strādnieki, viņu vietā ir uzņemti policijas un direkcijas aģenti. Fabriku tagad pārvalda direkcija pēc savas gribas. Vislielākie strādnieku ienaidnieki ir Krickis, Alasunsons, Teihmanis, Liepiņš, Bezšatnovs. Krickis jau nošauts 4. oktobrī.”²⁷ Nav izdevies atrast, ka kāds no šiem minētajiem bez A. Kricka vēl būtu cietis.

Laikrakstā “Rižskij vestņik” 1905. gada 16. novembrī ir stāstīts par Krievu–Baltijas vagonu fabrikas strādnieku prasību pret administrāciju, kas 1905. gada 15. novembrī tika izskatīta Rīgas apgabaltiesas sēdē. 15. jūlijā no fabrikas strādnieki paši izraidīja apmēram divdesmit strādniekus, kas tika apsūdzēti spiegošanā, un fabrikā vairākas dienas tika apturēts darbs. Strādnieki par šo piespiedu dikstāvi pieprasīja samaksāt un iesniedza prasību tiesā, ko Rīgas apgabaltiesas miertiesnesis apmierināja.

Tiesas prāva par A. Kricka nogalināšanu notika 1908. gada 24. un 25. maijā Rīgā kā Pēterburgas tiesu palātas izbraukuma sesija. Prāvā tika apsūdzēti 16 strādnieki, tos aizstāvēja trīs zvērīnāti advokāti, kuru vidū bija arī Šablovskis. Kaut gan laikraksti vienprātīgi atzina, ka apsūdzība ir sarežģīta un balstās tikai uz viena apsūdzētā – Nikolaja Orlova izteikumiem, tajā tika nopratināti 70 liecinieki. Prāvas gaitā N. Orlovs no savas liecības atteicās, pamatojot, ka tā iegūta spīdzināšanas ceļā. Prokurors savukārt kā pierādījumus minēja nevis nopratināšanā iegūtās liecības, bet viņam adresētos pašrocīgi rakstītos lūgumrakstus, kuros N. Orlovs apsūdzējis citus līdzdalībniekus, stāstījis par to, ka A. Kricki nogalināt ir nolemts strādnieku partijas slepenā sanāksmē, jo viņš streika dēļ atļaidis vairākus strādniekus. Prokurors apsūdzību uzturēja pret strādniekiem kā pret nozieguma līdzdalībniekiem, kas tieši slepkavībā nav piedalījušies, bet zinājuši, ka tā tiks veikta. Tiesā kā eksperts bija izsaukts arī psihiatrs, kurš par dažiem apsūdzētajiem sniedzis savu profesionālu vērtējumu. Tiesa piesprieda Nikolajam Orlovam, Johanam Mercam, Emāram Rebokam visu tiesību atņemšanu un 20 gadus katorgas darbos; Miķelim Zavickim – 15 gadu katorgā; Vasilijam Ignatjevam – 12 gadu katorgā; Leonam Stičinskim – 8 gadus katorgā. Gamians Aizenbergs, Ļevs Pavlovskis, Hermanis Zavickis, Kristaps Auziņš tika notiesāti uz mūža izsūtījumu Sibīrijā; pārējie – Osips Rasmuks, Miķelis Rafelds, Jozefs Androškevics, Vilhelms Poga, Jānis Dinbaris, Ivans Fjodorovs – tika attaisnoti.²⁸ Par vainīgiem šajā lietā vēl tika atzīti Jakovs Brandenburgskis un Osvejs Marcinovskis, bet policija izmeklēšanas laikā abus nespēja atrast.

Par O. Marcinovski nav izdevies iegūt ziņas, bet Jakovs Brandenburgskis²⁹ policijai bija labi pazīstams, viņš ieradās Rīgā no Ženēvas 1905. gada jūlijā, kļuva par KSDSP Rīgas pilsētas komitejas locekli, darbojās Krievu–Baltijas vagonu fabrikā. Uzstājās daudzās sapulcēs jūlija streika laikā. 1905. gada 23. septembrī, atgriežoties no pilsētas komitejas sēdes, tika apcietināts, pie viņa atrada ieročus un ar viņa roku rakstītu Rīgas komitejas proklamācijas melnrakstu. Viņu apsūdzēja par piederību KSDSP un direktora A. Kricka nogalināšanā, atbrīvoja novembra sākumā pret drošības naudu. 1906. gada janvārī viņš aizbrauca uz Krieviju, darbojās Tverā, Pēterburgā, jūlijā tika ap-

cietināts, tiesa piesprieda pusotra gada cietoksnī. Pēc atbrīvošanas emigrējis, jo kļuva zināms par prāvu sakarā ar direktora A. Kricka nogalināšanu. Krievu–Baltijas vagonu fabrikā darbojās arī KSDSP Rīgas komitejas loceklis Mihails Borodins.³⁰ “Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata” 1. sējumā ir norāde, ka, iespējams, fabrikas direktoru nošāvuši Jāņa Čokes (Brašā) pulciņa kaujinieki, ar piebildi, ka pārbaudīt šo versiju nav bijis iespējams.

Spridzei pieaugot, konfrontācija ar varas pārstāvjiem kļuva par parastu parādību Rīgas ielās. Piemēram, 1905. gada 15. oktobrī Suvorova un Lielās Ņevas (tag. Blaumaņa) ielas stūrī ap sešiem vakarā pūlis apturēja važoni, kas veda 116. Malojaroslavļas kājnieku pulka apakšpulkvedi O. G. Levisu of Menāru, kurš brauca uz aptieku. Viņš tika izrauts no ratiem, piekauts un visbeidzot nogalināts. Izmeklēšana atzina, ka slepkavība izdarīta, šaujot no revolvera ar tā saucamajām plēsošām lodēm, bez tam divas lodes tikušas iešautas galvā jau mirušam. Policija aizturēja 164. rezerves kājnieku bataljona kareivi Robertu Rasmani, kurš sevi par vainīgu neatzina un pagaidu karatiesā Rīgā 1906. gada 15. jūlijā tika attaisnots.³¹

Iecirkņa pristava ziņojumā Rīgas apgabaltiesas prokuroram vēstīts par notikumiem 1905. gada 16. oktobrī, t.i., tikai dienu pirms cara manifesta. Pa Aleksandra (tag. Brīvības) ielu centra virzienā gāja streikotāju bari, kuri apturēja važonus un izsēdināja un piekāva braucējus, kas negribēja pievienoties streikam, kā arī bojāja pajūgus. Streikotājiem pretojies atvaļinātais guberņas sekretārs Felikss Voicehovskis, par to ticis ar revolveri ievainots rokā un kājā, aizvests uz slimnīcu.³² Aleksandra un Totlēbena (tag. Merķeļa) ielas stūrī streikotājus sagaidīja policistu izsauktie papildspēki no 9. Jeļizavetogradas dragūnu pulka. Izcēlās savstarpēja apšaude, kuras laikā tika ievainoti dragūni Leontijs Aleksenovičs, Ivans Gorjačovs un gorodovojs Izidors Zālāns, nogalināts viens dragūnu zirgs, divi ievainoti. Streikotāji iebēga Vērmaņdārzā. No demonstrantiem tika ievainoti kaujinieki Jānis Dūriņš un Pēteris Baumanis, kurus arestēja. Piemiņas grāmatā uzsvērts, ka ievainoto J. Dūriņu dragūni smagi piekāvuši, bet policijas ziņojums vēsta, ka Dūriņš ar revolveri ievainojis dragūna Vetreņņikova zirgu, kas arī, iespējams, izsaucis šādu atbildes reakciju. Jāpiebilst, ka Federatīvās komitejas izdotā Revolūcijas biļetena 1. numurs šo notikumu apraksta citādi: sadursmē ar dragūniem pie Vērmaņdārza dragūni uzjāj sešiem strādniekiem, tie aizstāvēdamies nošauj vienu, ievaino divus. Vienu strādnieku arestē un iecirknī nosit.³³

Sakarā ar šo notikumu pēc karatiesas sprieduma 1907. gada 10. maijā Bauskas apriņķa Vecsaules pagasta zemnieku 29 gadus veco J. Dūriņu notiesāja uz 10 gadiem katorgā, Valmieras apriņķa Rūjienas pagasta zemnieku 19 gadu veco Pēteri Baumani – uz 6 gadiem un 8 mēnešiem katorgā.³⁴

Policijas ziņojumā tāpat vēstīts, ka 16. oktobrī ap četriem pēcpusdienā nepazīstami cilvēki Suvorova (tag. K. Barona) un Ģertrūdes ielas stūrī nogalinājuši policijas iecirkņa uzraugu Josifu Škuteru un rakstvedi Ludvigu Bogatu. Tajā pašā dienā ap deviņiem vakarā Suvorova un Matīsa ielas stūrī trīs cilvēki pūlējās apturēt važoni un izsēdināt pasažierus, kad tas neizdevās, tad uz viņiem ar revolveri vairākkārt izšāva, bet netrāpīja. Piesteigusies policija, un garāmgājēji aizturēja trīs cilvēkus, tie bija Pēteris Lācis, Kārlis Murjānis un Krišs Bērzs. Izmeklēšanā viņi visu noliedza, deva visai juceklīgas liecības un Rīgas apbaltietes sēdē 1907. gada 25. jūnijā pierādījumu trūkuma dēļ tika attaisnoti.³⁵

Izrēķināšanās ar policijas darbiniekiem 1905. gada otrajā pusē bija ļoti parasta parādība. Policistiem atņēma šaujameroci un zobenu jeb tā saucamo siļķi, piekāva, bieži nogalināja bez īpaša iemesla, vienkārši tāpēc, ka ir policists. Tā 1905. gada 19. oktobra rītā Avotu ielā no dežūras mājās atgriezās gorodovojs Pēteris Grave, viņam uzbruka trīs vīrieši, nāvīgi ievainoja un atņēma revolveri. Divus mēnešus pēc notikušā Rīgā par neatļautu ieroča nesāšanu tika aizturēts 25 gadus vecais Mālpils pagasta zemnieks Ernests Šteinbergs. Pie viņa tika atrasts P. Gravem atņemtais revolveris. Apsūdzētais liecināja, ka ieroci nopircis melnajā tirgū pašaisardzības nolūkos, un Rīgas apbaltietes viņu 1906. gada 1. decembrī pierādījumu trūkuma dēļ attaisnoja.³⁶

1905. gada 15. novembrī ap pieciem no rīta Troņmantnieka (tagad Raiņa) bulvārī pie 21. nama ar sešiem šāvieniem tika nāvīgi ievainots Rīgas policijas Izmeklēšanas daļas aģents Kazimirs Sondo, kurš ar pirmo vilcienu bija atgriezies no Jelgavas, kur kā liecinieks piedalījies tiesā. Uz neilgu brīdi nācis pie samaņas, viņš sievai pastāstīja, ka iepriekšējā dienā bijis liecināt Jelgavā karatiesā Ābrama Sušona un Meiera Kumeša lietā, kas bijuši apsūdzēti kāda gorodovoja nogalināšanā. Viņam pieci cilvēki sekojuši jau no Jelgavas, arī Rīgā un gaidījuši uzbrukumam piemērotu brīdi. 1906. gada 17. martā apcietinātais kaujinieks Rīgas pasta un telegrāfa kantora darbinieks Aleksandrs Graubiņš liecināja, ka K. Sondo nošāvuši R. Dēliņš (Čoms) un K. Salniņš (Griška), bet pēc tam šo liecību pilnīgi noliedza, teikdams, ka tā izspiesta no viņa spīdzināšanas ceļā. Piemiņas grāmatā ir atzīmēts, ka K. Sondo nogalinājis R. Dēliņš (Čoms), lai tas nevarētu turpmāk sniegt liecības tiesā.³⁷

1905. gadā naktī uz 11. decembri notika kaujinieku uzbrukums robežsardzes krasta apsardzes kuģa "Kondors" kapteiņa fon Valronda (vēstures literatūrā un atmiņās dēvēts par fon Vallendorfu) dzīvoklim Pārdaugavā Greģora ielā 4. Šī ir viena no operācijām, kur piedalījies liels skaits kaujinieku, vairāki no viņiem – Kārlis Čoke, Jānis Riekstiņš (Birģelis), Fēlikss Cielēns vēlāk par to ir rakstījuši atmiņas.³⁸ Tā F. Cielēns šo dzīvokli, kurā tobrīd atradās kapteiņa sieva ar mazgādī-

giem bērniem un viens vai daži kalpotāji, dēvējis par “vāciešu štābu”, “reakcijas bruņoto perēkli”. Izpētot šīs atmiņas un arhīva materiālus, nākas secināt, ka ideja ielauzties šajā dzīvoklī un konfiscēt tur atrodošos ieročus un bruņas, ko pēc baumām bija iegādājušies vācu paš aizsardzības grupu dalībnieki, kuras pārstāvis bija arī fon Valronds, vienlaicīgi radās vairākās kaujinieku grupās, kas savā starpā darbību nekoordinēja. Tā 1924. gadā laikrakstā “Rīgas Ziņas” publicētajās atmiņās bijušais kaujinieks Kārlis Čoke stāsta, ka Gregora ielas 4. namā ielauzušies viņa brāļa Jāņa Čokes (Brašā) pulciņa kaujinieki, kurus tur pārsteigusi policija, kuru bez pūlēm ielenca un atbruņoja. Nekādas bruņas dzīvoklī netika atrastas, un atmiņu autors lūdz dzīvus palikušos biedrus atbildēt uz jautājumu, kas ar tām notika. Pēc nepilna gada, t.i., 1925. gada 31. janvārī, Maskavā izdotajā latviešu laikrakstā “Krievijas Cīņa” parādījās bijušā kaujinieka J. Riekstiņa (Birģeļa) atbilde uz šo jautājumu. Viņš stāstīja, ka ideja uzbrukt Gregora ielas 4. namam radās Tilava drāšu fabrikas kaujiniekiem, kurus vadījis Kārlis Legzdiņš. Viņi sapulcējušies ap 12 naktī, vispirms uz Gregora ielas pārgriezuši telefona vadus, tad aplenkuši trīs mājas, ielauzušies 4. numurā, kur bijis tikai viens vīrietis, atraduši 40 bruņas, izgriezta no tērauda platēm, 2 zaldātu vintenes ar durkļiem, 2 naganus, 2 dāmu revolverus. Ar ieguvumu kaujinieki devušies pāri dzelzceļam uz Zaslauka vērptuves pusi. Policijas ziņojums Rīgas apgabaltiesas prokuroram vēsta, ka uzbrukums noticis rīta pusē, nozagta viena vintene, trīs revolveri, vīriešu lietusmētelis, kortiks, patronas un 17 bruņas.³⁹ Pirmā ranga kapteinis fon Valronds par uzbrukumu stāstījis laikrakstam “Rižskij vestņik” īpašā vēstulē, kas ievietota 21. decembra numurā. Viņš atzīst, ka tas noticis viņa prombūtnes laikā 11. decembra agrā rītā. Uzbrucēji ar viltu iekļuvuši viņa dzīvoklī, izrāvuši no gultas pusapgērbto sievu, turējuši to kā ķilnieci, lai atbruņotu kalpotājus un laupītu iespēju tiem pretoties, dzenājuši sievu pa visu dzīvokli, lai atrastu ieročus, pārbiedējuši bērnus. Kapteinis par notikušo uzzinājis tās dienas vakarā, kad atgriezies Rīgā. Viņš tūlīt ziņojis policijai un bijis pārliecināts, ka tā ieradīsies pie viņa uz kuģa “Kondors”, nevis dosies uz dzīvokli. Tālāk arhīva materiāli vēsta, ka tās pašas dienas vakarā pa telefonu no galvenās policijas pārvaldes pilsētas Jelgavas daļas 2. iecirknī saņemta ziņa, ka aplaupīts kreisera komandiera dzīvoklis. Uz turieni izmeklēt notikumu devies 2. iecirkņa pristava palīgs Jeronīms Poržickis ar iecirkņa uzraugu Ņikonoru Borisoviču un gorodovojiem – Jakovu Bundži, Osipu Siņicki, Josifu Valteru, Georgiju Ivaškēviču, Ādamu Jakovļeviču, Ludvigu Krupēnu, Ādamu Ilani, Jegoru Ļeontjeviču. Nonākuši minētā nama pagalmā, viņi tur sastapa kaujiniekus, bet jau citu grupu – J. Čokes (Brašā) pulciņa, kurā bijis arī F. Cielēns, un Bruno Meijera vadītā kaujinieku pulciņa “Sauls dēli” biedrus. F. Cielēns raksta: “Zebstšucnieku štābs atradās

Zasulaukā, Gregora ielā, divstāvu savrupmājā, dziļi dārzā. Mani kā visjaunāko un vēl divus skolniekus – Ernestu Ozoliņu un Konrādu Pētersonu – atstāja šķietami vieglākā postenī: uz ielas pie mājas sētas vārtiem, lai mēs uzraudzītu ielu, kamēr pārējie ar kauju ieņems lielo māju. Uzbrucēji ar viltību mēģināja iekļūt ēkā, bet neizdevās. Kamēr notika šis mēģinājums, uz ielas mēs mēnesnīcā ieraudzījām strauji tuvojamies grupu policistu, kurus acimredzot pa slepenu telefonu bija izsaukuši aplenkīti.⁴⁰ Kaujinieki neapjuka un policistus, kuri pat nemēģināja pretoties, aplenca un atbruņoja. Uzzinot, ka viņu rokās nokļuvuši revolucionāriem labi pazīstami Pārdaugavas policisti, ar kuriem bieži bija nācies konfrontēties, kaujinieku lēmums bija tos nošaut. F. Cielēns raksta, ka to izlēmis pulciņa vadītājs J. Čoke kopā ar saviem brāļiem Kārli un Ādamu – “un sprieduma motivācija bija īsa: policijas iecirkņa priekšnieka palīgs Poržickis un policijas uzraugs Borisovičs esot pazīstami kā brutāli cara kalpi, bet vecākais kārtībnieks pelnījis nāves sodu tāpēc, ka viņš nebija labprātīgi atdevis savu pistoli, ko viņš paslēpis bikšu kabatā uz muguras.”⁴¹ Savukārt K. Čoke atzina: “.. abus policijas priekšniekus un viņu uzticīgo kalpu Bundži, tie bija strādājuši darbus, par kuriem augstākais soda mērs bija vienīgā norma. No viņu kamerām ne viens vien kroplis bija iznācis. Vai viņi varēja gaidīt, ka mēs tos taupīsim?”⁴² Sagūstītos aizveda netālu no Zasulauka stacijas uz Bolderājas dzelzceļa atzara. Tālāk K. Čoke raksta, ka Poržicki un Borisoviču nošāvis Brašais, viņš un viens no skolniekiem nošāvuši Bundži. F. Cielēns uzsver, ka šāvuši Brašais ar brāļiem, pēc tam pārējie gūstekņi palaisti vaļā. Policistu slepkavības izmeklēšanas lietā ir Rīgas apgabaltiesas 2. iecirkņa prokurora biedra ziņojums apgabaltiesas prokuroram 1906. gada 16. janvārī par izmeklēšanas gaitu. Atsaucoties uz medicīniskās ekspertīzes rezultātiem, viņš raksta, ka Poržickim dažādās ķermeņa vietās atrasti astoņi šaujamo ieroču ievainojumi, Bundžem tādi bijuši septiņi, Borisovičam četri un viena durta un griezta brūce labās kājas augšdaļā.⁴³ Tātad visticamāk uz policistiem atklāja uguni vienlaikus vairāki cilvēki, no kuriem viens arī iedūris ar nazi. Neatbilst patiesībai arī tas, ka policisti palaisti brīvībā, jo bēgot O. Siņickis ievainots kājā un pēc tam ārstējies slimnīcā, J. Valteram ticis sašauts šinēlis.⁴⁴ Pēc tam kaujinieki Gregora ielā vairs neatgriezās, baidīdamies, ka šāvienus būtu izdzirdējuši zaldāti tuvējās kazarmās Slokas ielā, un ātri izklīda.

Šī pārdrošā kaujinieku operācija ne tik daudz piespieda varas iestādes rēķināties ar tiem kā ar iespaidīgu spēku, bet drīzāk pārliecināja, ka lēmums Vidzemes guberņā izsludināt karastāvokli un ievest kara spēku ir bijis pareizs. Lieta tika intensīvi izmeklēta, par tās virzību Rīgas apgabaltiesas prokurors informēja priekšniecību – Pēterburgas tiesu palātas prokuroru, savukārt viņam regulāri atskaitījās Rīgas pilsētas iecirkņu prokurori. Izmeklēšana sākumā bija bez rezultātiem.

Tad 1906. gada 4. janvārī policija gadījuma pēc aizturēja Aleksandru Vīndedzi. Gorodovoji Ivaškēvičs, Valters un Ilanis identificēja viņu kā vienu no uzbrucējiem, un Ivaškēvičs apliecināja, ka Vīndedzis atbruņošanas laikā tēmējis uz viņu ar vinteni, kamēr viņam ticis atņemts revolveris un zobens. Izspiest no 18 gadu vecā jaunekļa atzišanos policistiem bija tikai laika jautājums. Pēc dažām dienām pilsētas Jelgavas daļas 2. iecirkņa pristavs nolēma apcietināt šādas aizturētās personas: Rīgas sīkpilsoni Aleksandru Vīndedzi, 19 gadu veco Rīgas apriņķa Skultes pagasta zemnieku Robertu Tarkši, 19 gadu veco Cēsu apriņķa Stalbes pagasta zemnieku Andreju Eglīti, 24 gadus veco Rīgas apriņķa Lēdurgas pagasta zemnieku Jūliju Kalēju un viņa brāli 21 gadu veco Andreju. Tas nozīmēja, ka šajā laikā visi viņi bija atrasti, aizturēti, veikta kratīšana un izspiesta atzišanās. Vēstures literatūrā un tā laika presē, kas atreferēja tiesas prāvas gaitu, kā galvenais kaujinieku iekrišanas avots minēts Vīndedzis, tomēr nopratināšanas protokoli liecina, ka atzinušies un cits par citu ziņas snieguši pilnīgi visi, un, zinot policijas nopratināšanas metodes, tas ir saprotams. Zinot, ka policistu nogalināšanā piedalījušies daudzi kaujinieki, pratināšanas turpinājās, cenšoties izspiest no viņiem pēc iespējas vairāk kaujinieku vārdus. Tā 1906. gada 9. februārī apcietināja 19 gadu veco Ventpils apriņķa Puzes pagasta zemnieku Jāni Rīboku; 12. februārī – 26 gadus veco Tukuma apriņķa Blīdenes pagasta zemniekus Jāni Apogu un 23 gadus veco Aleksandru Zaulu, 34 gadus veco Rīgas sīkpilsoni Ivanu Dolgovu, 33 gadus veco Tukuma apriņķa Sēmes pagasta zemnieku Ansi Kirkopu; 15. februārī – 26 gadus veco Tukuma apriņķa Blīdenes pagasta zemnieku Jāni Sīpolu; 20. februārī – 29 gadus veco Kuldīgas apriņķa Skrundas pagasta zemnieku Ernestu Voldemāru Zālmani.⁴⁵ 6. martā pēc ilgas meklēšanas tika apcietināts Tilava drāšu fabrikas kalējs – kaujinieku grupas “Saules dēli” vadītājs 24 gadus vecais Bruno Meijers.⁴⁶ Vēl tika apcietināts kaujinieks 19 gadu vecais Rūdolfis Eriņš.

Policistu nogalināšanas lietas tiesvedība nepārtraukti atradās guberņas varas iestāžu uzraudzībā. Tā 1906. gada 4. martā Vidzemes gubernators norādījis Rīgas apgabaltiesas prokuroram, ka šī lieta pēc pastāvošās likumdošanas jānodod izskatīšanai karatiesai, lai vērtētu pēc karastāvokļa laika likumiem, un lūdzis pievērst sevišķu uzmanību tam, lai tā pēc pirmstiesas izmeklēšanas beigām tiktu virzīta kara apgabala tiesas kara prokuroram.⁴⁷

Rīgas pagaidu karatiesa to iztiesāja no 1906. gada 3. līdz 7. maijam. Nodarījumā tika apsūdzēti 11 kaujinieki. Prāva bija publikai un tuviniekiem slēgta, tāpēc laikrakstos ir atrodamas visai skopas ziņas. Lielākā daļa apsūdzēto savu vainu pilnībā vai daļēji noliedza, apgalvojot, ka tikai stāvējuši sardzē, tikuši piespiesti u.tml., tomēr liecinājuši par citiem. Visi apsūdzētie, izņemot A. Kirkopu, ir

liecinājuši, ka izmeklēšanas laikā spīdzināti. Tiesas sēdē liecības devis vairāk nekā 60 cilvēku.

Tiesa attaisnoja A. Zaulu, I. Dolgovu un A. Kirkopu. E. Zālmani un A. Eglīti notiesāja ar visu tiesību atņemšanu un 20 gadiem katorgā. Astoņus kaujiniekus – A. Vīndedzi, R. Tarkši, J. Kalēju, A. Kalēju, J. Rīboku, J. Sīpolu, B. Meijeru un R. Eriņu – ar visu tiesību atņemšanu un nāves sodu pakarot.⁴⁸ Nāves sods tika izpildīts 16. maija rītā pulksten 4.45, kā fiksēts soda izpildes protokolā, Daugavgrīvas cietoksnī, uz kuriem apsūdzētos nogādāja ar cietokšņa minulaivām 116. Malo-jaroslavļas kājnieku pulka kareivji. Viņiem tika nolasīts spriedums ar papildinājumu, ka Baltijas pagaidu ģenerālgubernators sodu pakarot nomainījis ar nošaušanu, un visi tika nošauti.⁴⁹

Ar katorgu notiesātie E. Zālmanis un A. Eglītis līdz septembra vidum atradās Rīgas Centrālcietumā, tad tika nogādāti uz Pārsūtīšanas cietumu Maskavā.⁵⁰

Pie šīs lietas vēl jāpiebilst, ka robežsardzes kreiseris “Kondors” tika izmantots kā atbalsts soda ekspedīcijai Kurzemē, tas dežurēja krasta tuvumā un bija gatavs atklāt lielgabalu uguni, ja notiktu bruņota pretošanās.

1905. gada 20. decembrī notika vēl kāda ievērojama kaujinieku operācija – uzbrukums fabrikā “Provodņiks” izvietotajiem dragūniem. Kaujinieks Hristiāns Treimanis atmiņās minējis vairākus uzbrukuma iemeslus: fabrikas teritorijā bijusi izvietota samērā liela dragūnu nodaļa, kas ietekmēja fabrikas dzīvi, izrēķinājās ar streikotājiem, vajāja un piekāva strādniekus, bieži zaga, bijuši gadījumi, kad izvarojuši strādnieces, kāds dragūns ar zirgu sabradājis sievieti, kas bijusi stāvoklī. H. Treimanis atzīst, ka kaujinieku operāciju sagatavoja P. Lapsa (Mežgailis) un J. Čoke (Brašais).⁵¹ Operācijas dalībnieki kopā ar citiem strādniekiem sešos no rīta ieradās fabrikā (H. Treimanis raksta, ka kopējais kaujinieku skaits bijis sešdesmit, ko gan gribētos apšaubīt). Dragūni atradās atsevišķā ēkā fabrikas pagalmā, tai blakus bija zirgu stallis. Ēkai bija trīs istabas un vairāki koridori. Agrajā rīta stundā daļa dragūnu vēl gulēja, citi saģērbusies gatavojās apkopt zirgus. Vispirms G. Čoke uzkāpa vītola un ar šķērēm sagrieza telefona vadus, viņam palīdzēja H. Treimanis. Viņi arī nošāva kādu dragūnu, kurš bija izbēdzis caur logu, lai dotos pēc papildspēkiem. Kazarmas ārpusē sardzē stāvēja K. Čoke un K. Dūmnieks, gaidot, kad biedri sasniegs pēdējo – lielāko istabu, kurā dragūni gulēja. Sākoties uzbrukumam, viņi apšāva dragūnus, kas atradās zirgu stallī, tad tos, kas bija pirmajā istabā. Trešajā istabā cīnījās J. Čoke (Brašais) ar biedriem. K. Čoke atmiņās raksta, ka dragūni bija pārsteigti un pilnīgi nesagatavoti cīņai: “Citi turpretī nemaz nemēģināja sagrābt ieročus. Viņi bija galējā izmisumā. Daudzi no viņiem aiz izmisuma lida zem gultas, tā strauji slēpdami galvu segā.”⁵² Kad jebkāda pretošanās tika pārvarēta, kaujinieki pa-

ņēma dragūnu vintenes, sakāpa fabrikas pagalmā atrodošajos pajūgos un pa Dunties ielu straujos rīkšos drīz bija centrā pie jaunās Ģertrūdes baznīcas, kur atstāja pajūgus un izklīda pa mājām.

Parasti vēstures literatūrā šīs kaujinieku operācijas apraksts ar to arī beidzas, acīmredzot tāpēc, ka notikumu turpmākā gaita ir visai traģiska – ap astoņiem no rīta “Provodņiku” aplenca Rīgas garnizona karaspēks, un strādnieki, kuri bija ieradušies ap pulksten septiņiem, kad oficiāli sākās darbs, kļuva par notikuma ķīlniekiem. Karaspēks, piedraudot atklāt uguni, pieprasīja izdot revolucionārus, ko nebija praktiski iespējams izdarīt. Kā vēlāk konstatēja laikraksts “Rižskij vestņik”, neviens neticēja, ka varētu uz viņiem sākt šaut. Šai pašā avīzē rakstīts, ka uz fabriku tiešā tēmējumā tika izšautas vairākas artilērijas zalves. Viena granāta saārdīja kādas ēkas karnīzi, radot sienā nopietnas plaisas, cita trāpīja maģistrālajā ūdensvadā, noplūdinot telpas. Vairākās nodaļās sprāga šrapneli, fabrika tika apšaudīta arī ar vintenēm un ložmetēju.⁵³ Presē ir ziņas, ka karaspēks šāvis pat uz tramvaja vagoniem, tāpēc tajā dienā tramvajs kursējis tikai līdz pilsētas lopkautuvei. Rīgas garnizona artilērija gatavojās apšaudīt visu Sarkandaugavu, no šī nodoma atteicās tikai pēc pareizticīgo bīskapa Agafangela personiska lūguma garnizona priekšniekam.⁵⁴ Joprojām nav izdevies iegūt precīzas ziņas gan par kaujinieku uzbrukuma upuriem, gan par apšaudes laikā bojāgājušiem strādniekiem. Laikraksts “Rižskij vestņik” 21. decembra numurā vēstīja, ka nogalināti vienpadsmit dragūni, ievainoti četrpadsmit, no kuriem viens jau miris. Nākamajā dienā tas ziņoja, ka fabrikā atrasti vienpadsmit strādnieku liķi, starp tiem arī sievietes, kā arī nosauca dažus ievainotos strādniekus, kas ievietoti pilsētas slimnīcā: Jakovs Blūms, Antons Kovaļevskis, Mārtiņš Daine, Nikolajs Mihailovs. Jāpiebilst, ka 1905. gadā Krievu-franču sabiedrības gumijas rūpnīca “Provodņiks” bija faktiski lielākais rūpniecības uzņēmums Latvijā, kurā bija 4734 strādnieki, tostarp 48,4% vīriešu, 50,7% sieviešu un 0,9% pusaudžu.⁵⁵

20. decembra pēcpusdienā šaušana aprīma, karaspēks iegāja fabrikas teritorijā, kur neviens pat nedomāja izrādīt pretestību. Visi strādnieki tika sadalīti sīkās grupās, rūpīgi pārmeklēti. Visā fabrikas teritorijā zaldāti veica kratīšanu, kuras laikā atrada diezgan daudz ieroču. Kratīšanas laikā daudzi piesavinājās gumijas izstrādājumus, un K. Čoke raksta, ka daudzi zaldāti, atstājot fabrikas teritoriju, bijuši resni kā mucas, bet nākamajā dienā pilsētā varēja iegādāties lētas gaļošas. Pēc administrācijas un policijas pristava ieskatiem kā aizdomīgi tika apcietināti vispirms strādnieki delegāti, kas 1905. gada pavasarī un vasarā tika izvēlēti sarunām ar administrāciju: Nikolajs Bērziņš, Pēteris Kārkle, Jānis Kauliņš, Kārlis Spure, Miķelis Ošiņš, Eduards Blumbergs, Jūlijs Rudzītis, Stefans Jānītis, Jānis Jakobsons, Pēteris Jaņeļevičs-Jankovskis, Ansis Sprogis.⁵⁶ Viņus vairākas dienas paturēja

apcietinājumā, pratināja un konfrontēja, beigās pierādījumu trūkuma dēļ policija bija spiesta tos atbrīvot. Izmeklēšana šajā lietā virzījās uz priekšu gausi, kaut gan visiem policijas redzeslokā nonākušajiem aizturētajiem un apcietinātajiem parasti jautāja par visām neatklātajām kaujinieku operācijām. Nopratināšanas protokolos var redzēt, ka bieži pratināmais ir atzinies kādā nodarījumā, par kuru sīkāk nespējis neko pastāstīt. Tā, piemēram, 1906. gada pavasarī aizdomās par Rīgas būvuzņēmēja Ozoliņa slepkavību tika apcietināts kāds Kārlis Priedītis, kurš pratināšanā atzinās, ka viņa īstais vārds ir Voldemārs Ozoliņš, darbojies R. Dēliņa (Čoma) kaujinieku grupā, piedalījies uzbrukumā fabrikā “Provodņiks” novietotajiem dragūniem,⁵⁷ tomēr neko sīkāk pastāstīt par to nevarēja.

1906. gada 15. septembrī, izmeklējot lietu par bumbas sprādzienam dzīvoklī Elizabetes ielā 22–45, policijai izdevās atrast vairākus kaujinieku konspiratīvos dzīvokļus, satikšanās vietas, apcietināt lielu skaitu kaujinieku. Tā 16. novembrī ēdnīcā Dzirnau ielā 4, kur jau iepriekš bija izdarītas kratīšanas, pēc vairāku dienu slēptas novērošanas tika apcietinātas trīsdesmit divas personas, kuru vidū bija arī tādi ievērojami kaujinieki kā Ādolfs Jordāns un Kārlis Legzdiņš (Ķēniņš). Nākamajā dienā pratināšanā viņš sniedza ziņas par daudziem kaujinieku pasākumiem, to skaitā arī uzbrukumu fabrikai “Provodņiks”. Pēc K. Legzdiņa liecības uzbrukuma plānu sastādījis Mērnieks (Jānis Žākle) un Jēpis (Jēkabs Dubelšteins), piedalījušies apmēram divdesmit – divdesmit pieci cilvēki, to skaitā Griška (Hristofors Salniņš), Čoms (Rūdolfs Dēliņš) un citi. Par sevi K. Legzdiņš stāstījis, ka stāvējis tikai sardzē, tomēr atzinies, ka fabrikā pie vārtiem nošāvis gorodovoju.⁵⁸

Tajā pašā reizē Dzirnau ielā 4 policija aizturēja pēc dokumentiem Daugavpils sīkpilsoni Nikolaju Novikovu, kurš pratināšanā atzinās, ka viņa īstais vārds ir Jānis Eduards Krūmiņš no Mangaļu pagasta. Viņš par uzbrukuma plāna izstrādātāju nosauca R. Dēliņu, pastāstīja, ka dragūnu šautenes savākuši brāļi Čokes.⁵⁹

1906. gada 7. decembrī pagaidu karatiesas sēdē apsūdzībā Ā. Jordānam un K. Legzdiņam uzbrukums dragūnu nodaļai fabrikā “Provodņiks” bija tikai viena no epizodēm, kas tika pierādīta. Viņi tika notiesāti uz nāvi un nākamajā dienā nošauti.⁶⁰

Brāļi Čokes policijas uzmanības lokā, protams, bija nokļuvuši jau agrāk, tomēr viņu darbībai trūka reālu pierādījumu. Pat vismagāko spīdzināšanu rezultātā tika atklāti jebkuri citi vārdi, izņemot Čokes. Pārāk labi cīņu biedru vidū bija pazīstams vecākā brāļa Jāņa (Brašā) dzelžainais raksturs, iemīļotie ieroči – duncis vai durklis un aukstasinīgi paveiktie uzdevumi – nodevēja A. Ziediņa, policista Plikatusa, sardzes kareivja slepenpolicijā un vēl citu nogalināšana. Tomēr Čokes tika meklēti. 1908. gada 8. aprīlī Rīgas apgabaltiesas prokuroram

Vidzemes gubernators Zvegincevs rakstīja, ka saņemtas ziņas no Viborgas cietuma. Tur par Helsingforsas bankas aplaupīšanu sodu izcīst divi brāļi Čokes un Augusts Treimanis. Viņi tiek apsūdzēti vairākos noziegumos Rīgā un Rīgas apriņķī, to skaitā arī uzbrukumā dragūnu nodaļai “Provodņikā”. Ir ierosināta šo personu izsūtīšana uz Rīgu, lai sauktu pie atbildības. 1908. gada 2. jūlijā gubernators informēja prokuroru, ka no Policijas departamenta ir atnācis paziņojums: Jānis Čoke notiesāts uz mūža ieslodzījumu pārmācības namā, Kārlis Čoke – uz piecpadsmit gadiem, Gustavs Čoke un Augusts Treimanis – uz desmit gadiem pārmācības namā. Savukārt izmeklēšanas daļas priekšnieks Greguss 1908. gada 31. oktobrī rakstīja svarīgu lietu izmeklētājam, ka epizodē par brāļu piedalīšanos uzbrukumā dragūniem galvenie liecinieki – K. Legzdiņš, J. Krūmiņš ir nošauti.⁶¹ Nav izdevies uzzināt īsto iemeslu, kas varēja būt tikpat labi pietiekami smagais sods un apšaubāmās iespējas viņus notiesāt šeit vai arī Somijas varas iestāžu nepiekāpība, bet brāļi Čokes savu sodu palika izcīst Somijā.

Uzbrukums dragūniem fabrikā “Provodņiks” ir atstājis vārda vistiešākajā nozīmē asiņainas pēdas. Bijušais izmeklēšanas daļas policists un Gregusa tuvākais palīgs Dāvuss savās atmiņās atzīmē, ka šo eskadronu un vēlāk arī visu pulku, pie kura piederēja nogalinātie dragūni, no Rīgas izraidīja, baidīdamies no jaunām sadursmēm fabrikā. Dragūnus nosūtīja uz Ogres, Kokneses un Skrīveru apkārtni, kur tie izcēlās ar īpašu cietsirdību gan pret apcietinātajiem un aizdomās turamajiem, gan pret latviešu zemniekiem kopumā.⁶²

Pēc 1905. gada 17. oktobra manifesta pasludināšanas kaujinieki piedalījās sadursmju likvidēšanā Rīgas pilsētas Maskavas priekšpilsētā, kas draudēja pāraugt ebreju grautiņos. Par to vēsta vairākas kaujinieku atmiņas. Kārlis Rasmanis raksta, ka no ieslodzījuma ticis atbrīvots sakarā ar cara manifestu. “Tiklīdz biju iznācis no cietuma, saņēmu rīkojumu, ka jāiet savaldīt ebreju grautiņu rīkotājus Maskavas priekšpilsētā. Kamēr atrados cietumā, kaujiniekiem jau bija iznākušas vairākas sadursmes ar grautiņa rīkotājiem. Kopā ar citiem aizgāju pāri tiltam. Mums līdzī bija ieroči, bet lietot tos nevajadzēja, jo melnsimtnieki šoreiz neko neuzsāka.”⁶³ F. Cielēns stāsta, ka trešās tautas sapulces laikā 22. oktobrī aģitatori uz brīdi pārtraukuši runas un izskanējis paziņojums, ka “Maskavas priekšpilsētā krievu melnsimtnieku bandas nupat sākušas sist žīdus un visi, kam būtu līdzī ieroči, lai tūlīt sapulcējas ap norādīto tribīni, kur noorganizēs kaujas vienības tūlītējai bruņotai cīņai pret grautiņa rīkotājiem. [...] Pavisam bija sanākuši ap 200 bruņotu cilvēku, kas visi sadalījās grupās pa desmit, izraudzīja savu komandieri un aizsteidzās uz Maskavas priekšpilsētu, lai tur nodibinātu mieru un kārtību. Arī mana grupa, kuras komandieris bija reālskolnieks Žanis Amatnieks, aizdrāzās uz žīdu un krievu apdzīvoto priekšpilsētu.”⁶⁴ Tālāk F. Cielēns raksta, ka

viņa kaujinieku grupa nakšņojusi kādā dzīvoklī netālu no Berga bazāra, kur bijis daudz ebreju veikalu, lai uzturētu kārtību šajā rajonā. Vēsturnieks A. Stranga minējis, ka ebreju aizstāvēšanā piedalījušies J. Čokes (Brašā) kaujinieku pulciņa dalībnieki Fricis Skāmanis, Jānis Štambergs, Kārlis Upītis un citi, kā arī, iespējams, krievu sociāldemokrātu kaujinieki Romana Semenčikova-Zaharova vadībā.⁶⁵ Sadursmju izmeklēšanas materiālos ir fiksēts, ka 23. oktobrī kazaku patruļa Jaroslavļas ielas 27. nama bēniņos atradusi un apcietinājusi apbruņotus ebrejus un latviešus, pie kuriem atrasti pieci pielādēti revolveri, ar svinu pildīta nagaika un divi kinžali. Tie bijuši Augusts Skuja, Roberts Borkerts, Georgs Strazdiņš, Georgs Braukis, Kaspars Klibēns, Kārlis Tilte, Alberts Rudzītis, Vladimirs Cvetkovs, Šleins Stolovs, Iciks Kagans.⁶⁶ Lielās Kalna ielas 23. nama bēniņos tika apcietināti un atbruņoti Aleksandrs Rudzītis, Jānis Grīnvalds, Jūlijs Sīmanis, Dāvids Kundziņš, Kārlis Lodiņš, Eduards Razumejs, Jēkabs Zaļais. Turpat netālu pūlis piekāvis Pēteri Saliņu un Voldemāru Novermani.⁶⁷ Kaujinieku ierašanās izslēdza iespēju sākt ebreju grautiņus, jo neviens neiedrošinājās atklāti vērsties pret ebreju diasporu Rīgā, kā tas notika vairumā Krievijas pilsētu.

Pēc 17. oktobra manifesta pasludināšanas revolucionārās dzīves centrs Rīgā nu jau atklāti nostiprinājās Romanova (tag. Lāčplēša) ielā 25 Jaunā Rīgas teātra telpās, kur darbojās Federatīvā komiteja. No vienas puses, kaujinieki visiem spēkiem cīnījās pret viņu uztverē nu jau vecās varas pārstāvjiem – policiju, cara administrāciju, no otras – pārmeta pēdējiem nespēju cīnīties ar dramatiski pieaugošo kriminālo situāciju pilsētā. Federatīvā komiteja situācijas uzlabošanai piedāvāja Vidzemes gubernatoram Zvegincevam veidot strādnieku patruļas, kas darbotos kopā ar policistiem, bet vadībā būtu strādnieki. Šādam priekšlikumam gubernators, protams, nepiekrita. Strādnieku patruļas tomēr tika izveidotas, un policisti centās ar tām atklāti nekonfrontēties. Kaut to darbība bija daļēji nelegāla, zināmu ieguldījumu cīņā ar kriminālo vidi tās tomēr deva. Taču ir saglabāties pietiekami daudz liecību, kas rāda šo patruļu darbību citādu, nekā sākotnēji tika iecerēts. Tā 1906. gada februāra sākumā Pēterburgas daļas 2. iecirkņa pristavs saņēma iesniegumu no tirgotāja Ādolfā Goiera par to, ka 1905. gada 3. decembrī ticis aplaupīts viņa dzīvoklis. Izmeklēšanas laikā atklājās, ka tās dienas vakarā pie A. Goiera dzīvoklī ienākusi bruņota strādnieku patruļa, ko vadījis Rūdolfis Bērziņš. Ienācēji izlauņija dzīvokli, nolauņīto mantu sakrāva trīs vezumos un aizveda uz patruļas locekļa Jāņa Kalniņa dzīvokli Pēterburgas šosejā 11–4. Pašu Goieru strādnieki aizveda sev līdzī, bet sievu Mariju piekāva ar nagaiku. Nākamajā dienā pie M. Goieres ieradies kāds Johans Fridrihs Pauls un par vīra atbrīvošanu pieprasījis iemaksāt Federatīvajā komitejā 40 rubļus, ko arī sieva izdarījusi, un vīrs ticis atbrīvots. Policija

minētajā dzīvoklī Pēterburgas šosejā veica kratīšanu un tur tiešām atrada lielu daļu nolaupītās mantas. Tika apcietināti strādnieku patruļas locekļi: Kristaps Zandersons, aktieris Rūdolfs Bērziņš, Pauls Fridrihs, Alfreds Bērziņš, Jānis Kalniņš.⁶⁸

R. Bērziņš no apcietinājuma tika atbrīvots 1906. gada 2. jūlijā un otrreiz policijas uzmanības lokā nonāca 1906. gada augustā, kad tika apcietināts bijušais kaujinieks Vladimirs Plaude, kurš, cenzdamies glābt savu ādu, sāka stāstīt par visām kaujinieku operācijām, kuras viņam bija zināmas, to skaitā par Rīgas sīkpilsoņu – tirgotāja Gūtera, galdniekmeistara Krīgera un Hugo Engelharda nogalināšanu. Viņus uz aizdomu pamata, ka esot reakcionāri un melnās sotņas locekļi, restorānā “Tivoli” arestēja un aizveda uz Romanova ielu 25, kur Federatīvās komitejas tiesas locekļi piesprieda tiem nāves sodu, ko izpildīja Grīziņkalna smilšu klajumā. V. Plaude apliecināja, ka vainīgie ir aktieri R. Bērziņš un J. Gūters, Ernests Lamberts un vēl kāds Stepanovs. R. Bērziņu un J. Gūteru apcietināja 26. augustā dramatiskajā vakarā, kas bija organizēts par labu pašam R. Bērziņam. Krīgers un Gūters bija nogalināti, bet H. Engelhardam, kaut gan viņu bija trāpījušas vienpadsmit lodes, izdevās tumsā izlikties par mirušu un vēlāk aizrāpot līdz tuvākajai mājai, lai lūgtu palīdzību, par ko visai detalizēti atmiņās rakstījis J. Dāvuss. 1907. gada janvārī R. Bērziņam un J. Gūteram izdevās panākt, ka tos pret drošības naudu atbrīvo no apcietinājuma, un viņi nekavējoties aizbēga uz ārzemēm, kur palika līdz pat Februāra revolūcijai.⁶⁹

1905. gada 7. novembrī strādnieku patruļa ienāca arhitekta Alfrēda Ašenkampfa dzīvoklī Daugavgrīvas ielā 18. Patruļnieki paskaidrojuši mājas saimniekam, ka esot sociālisti, un prasījuši revolūcijas vajadzībām ieročus. Viņi paņēmuši arhitekta revolveri ar patronām un divas vintenes. Projām ejot, viens no viņiem pagrābis no galda zelta pulksteni. Kad A. Ašenkampfs iebildis, ka sociālisti tā nedara, patruļas vadītājs licis pulksteni atdot, bet piekodinājis policijai neziņot. Policija izmeklēja arī līdzīgu gadījumu, kad 27. novembra vakarā strādnieku patruļa ielauzās alus veikala komija Pētera Ziediņa dzīvoklī Hospitāļu ielā 7–8. Neatraduši ieročus, patruļnieki pārmeklēja dzīvokli, atrada un paņēma Ziediņa ietaupījumus – 380 rubļus. Pēc Ziediņa žēlabām, ka tagad vairs nebūs naudas, par ko ēst, viņam atdeva 47 rubļus.⁷⁰

Rīgas apgabaltiesas prokurora fondā ir lieta, kurā Rīgas 3. un 5. iecirkņa prokurora biedri 1905. gada decembra sākumā ziņojumā prokuratoram ir apkopojusi informāciju par līdzīga rakstura noziegumiem Rīgā. Tā Jelgavas daļas policijas iecirknī isā laika spriđi tika atrasti pieci līdzīgi nogalināti vīrieši, kuri pirms nogalināšanas tikuši sakropļoti. Ziņojumam nav pievienoti komentāri, bet visas pazīmes liecina, ka kāda kaujinieku pulciņa dalībnieki izrēķinājušies ar streiklaužiem vai tā saucamajiem spiegiem. Savukārt 3. iecirkņa

prokurora biedrs vērš uzmanību uz to, ka Grīziņkalnā Pērnavas ielas rajonā regulāri tiek atrasti nošauti jauni cilvēki. Tā 17. novembrī atrada Vidzemes muižniecības bankas sekretāru Adalbertu fon Hiršgeitu, 30. novembrī Josifu Joginšu, 7. decembrī fabrikas “Fenikss” strādnieku Nikolaju Holmsu. J. Joginša sieva Matilde liecināja, ka pie viņiem dzīvoklī Artilērijas ielā 40 ieradušies nepazīstami cilvēki un vīru aizveduši. Viņa tiem sekojusi un redzējusi, ka vīru ievēd kādā mājā Romanova ielā. Vīru atrada nošautu tās pašas dienas vakarā pilsētas nomalē Grīziņkalna smiltīs. Krievu–Baltijas vagonu fabrikas gorodovojs Osips Tolstojs tika sagūstīts Marijas ielā 5. decembrī, aizvests uz Grīziņkalnu un smagi ievainots galvā un abās rokās, atguvis samaņu, viņš nokļuvis līdz kādam dzīvoklim, kur lūdzis palīdzību.⁷¹ Iesniegtais saraksts liecina par to, ka kaujinieki un strādnieku patruļas gan ar Federatīvās komitejas tiesas palīdzību, gan paši patvaļīgi izlēma daudzu līdzpilsoņu likteni un ka neskaidrajām baumām, kas Rīgā klīda par baismīgiem notikumiem Grīziņkalna smilšu klajumos, ir reāls pamats.

1905. gada otrā puse, īpaši laika posms pēc 17. oktobra manifesta, daudziem revolucionāro cīņu dalībniekiem palicis atmiņā kā revolucionāras jūsmas un pacēluma laiks salīdzinājumā ar nākamajiem gadiem, kad plosījās soda ekspedīcija un karatiesas. Vērtējot kaujinieku kustību 1905. gadā, J. Jansons (Brauns) darbā “Baltijas revolūcija” rakstīja: “Un lai paturam cieši vērā dziļo starpību starp masu bruņoto cīņu 1905. gadā un kaujas dražību 1906. un 1907. g.: toreiz uz augšu ejošas revolūcijas laikā bruņots masu atspars pret patvaldības un muižniecības varu, vēlāk atsevišķi sarīkoti uzbrukumi, kuriem bieži vien nebija nekā kopēja ar proletariāta revolucionāro cīņu; toreiz revolucionārie akti tiek izdarīti, pašām masām piedaloties, zem pašu masu kontroles, vēlāk no pašiem kaujiniekiem uz savu galvu nolemti uzņēmumi bez sazināšanās ar organizāciju, bieži vien (kā, piem., ekspropriācijas) pašu konfiscētāju privāto interešu labā; toreiz bruņotais masu atspars ārdā un dezorganizē mūsu pretinieku rindas, vēlāk bojeviku terors vājina un saposta mūsu pašu organizācijas!”⁷² Uz mums zināmo faktu bāzes ir grūti piekrist J. Jansonam (Braunam).

Vēstures literatūrā sociāldemokrātisko organizāciju radikālākās daļas kaujinieku kritika vērsta uz 1906. gada otro pusi, vienlaikus skaidrojot to ar visaptverošo teroru valsti. Nākas secināt, ka kaujinieku patvaļa un terors nākamajos gados izauga no līdzīga rakstura pasākumiem 1905. gada revolūcijas laikā un visdrīzāk bija saistīts ar Sociāldemokrātiskās partijas politiskajām nostādnēm.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Puļķis A.* LSDSP lauku organizāciju loma masu revolucionārās cīņās organizatoriskā vadībā Latvijas laukos 1905. gada pavasarī un vasarā // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1980. – Nr. 1. – 32.–43. lpp.
- ² Turpat. – 41. lpp.
- ³ Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata (turpmāk – PG). – 1. sēj., 1. d. – Rīga: Avots, 1976. – 135., 143., 167., 168. lpp.
- ⁴ Libausche Zeitung. – 1905. – 11. jūl., nr. 145. Laikrakstā atzīmēts, ka fon Breverns ir bijušā Kurzemes gubernatora dēls, dienējis pāžu korpusā.
- ⁵ PG. – 1. sēj., 2. d. – Rīga: Avots, 1980. – 251. lpp.; 1. sēj., 3. d. – Rīga: Avots, 1983. – 129., 135. lpp.; Baltijas Vēstnesis. – 1905. – 12. jūl., nr. 149. M. Gūtmani apcietināja 1906. gada 30. jūlijā Liepājā, Kaivu ielā 40, LSD Liepājas organizācijas konferencē. Viņu nošāva 1906. gada 10. novembrī pie tā paša Zustu kroga, kur tika nogalināts Breverns, it kā bēgšanas mēģinājuma laikā. Andrejs Kabars bija pazīstams revolucionārās kustības dalībnieks Gaviezē, piedalījies arī Gaviezes muižas dedzināšanā. Ienākot soda ekspedīcijai, 1906. gada 19. janvārī nošauts, viņa mājas nodedzinātas.
- ⁶ Baltijas Vēstnesis. – 1905. – 20. jūl., nr. 156; 28. jūl., nr. 162; Libausche Zeitung. – 1905. – 19. jūl., nr. 151.
- ⁷ *Puļķis A.* LSDSP lauku organizāciju loma .. – 38. lpp.
- ⁸ Sikāk sk.: *Lapa L.* Rīgas apgabaltiesas dokumenti par 1905. gada norisēm Vidzemes gubernā // Letonikas Otrais kongress. Vēstures raksti. Letonikas avoti: Latvijas piekraste. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. – 138., 139. lpp.
- ⁹ Libausche Zeitung. – 1905. – 8. jūl., nr. 143. Barons Aleksandrs fon Bisstrams dzimis Dobelē 1859. gadā, beidzis Terbatas un Freiburgas universitātes, interesējies par ģeoloģiju.
- ¹⁰ *Puļķis A.* LSDSP lauku organizāciju loma .. – 39. lpp.
- ¹¹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 4568. f., 1. apr., 737. l., 1. lp.; Baltijas Vēstnesis. – 1905. – 13. sept., nr. 201; PG. – 1. sēj., 2. d. – 165., 166. lpp.
- ¹² Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata. – 1. sēj. – Maskava: Prometejs, 1933. – 149. lpp.
- ¹³ *m-n.* Indriķis Straumītis (1830–1905) // Ticība un Dzīve. – 1938. – Nr. 22. – 343. lpp.
- ¹⁴ LVVA, 117. f., 1. apr., 1259. l., 25. lp.
- ¹⁵ Rigasche Rundschau. – 1905. – 12. sept., nr. 200.
- ¹⁶ LVVA, 117. f., 1. apr., 1259. l., 64. lp., 64. lp. o.p. Kārlis Jakovičs bija Plāteres pagasta zemnieks no Ogresgala mājām, kopā ar sievu Klāru aktīvi piedalījās revolucionārajos notikumos. Ienākot soda ekspedīcijai, aizbēga, karaspēks nodedzināja mājas. 1906. gada 19. maijā veicot kārtējo pārbaudi iebraucamajā vietā Suvorova ielā 18, izmeklēšanas daļas uzraugs Dāvuss lika aizturēt kādu cilvēku ar visai aizdomīgu pasi, kas izrādījies Kārlis Jakovičs. Par piedalīšanos revolūcijā 1906. gada decembrī abi ar sievu tika izsūtīti uz Jeņisejas guberņu. Pēc atgriešanās Rīgas apgabaltiesas 1. kriminālodaļa viņu 1910. gada 1. novembrī kopā ar Kārli Zemīti notiesāja par kādas mājas nodedzināšanu Lielajā pagastā uz 6 gadiem katorgā.
- ¹⁷ LVVA, 117. f., 1. apr., 1261. l., 5.–26. l.

- ¹⁸ *Līgotņu Jēkabs*. Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju // Jaunības Tekas. – 1930. – Nr. 5. – 55. lpp.
- ¹⁹ LVVA, 117. f., 1. apr., 807. l., 14. lp., 14. lp. o.p., 18. lp.
- ²⁰ Turpat, 555. l., 3. lp., 3. lp. o.p.
- ²¹ Apskats. – 1905. – 11. okt., nr. 80; Baltijas Vēstnesis. – 1905. – 6.–8. okt., nr. 220–222; Rigasche Rundschau. – 1905. – 8. okt., nr. 222; 10. okt., nr. 223; 2. dec., nr. 264; Rižskij vestņik. – 1905. – 8. okt., nr. 217.
- ²² *Bērziņš J.* Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis. 1900–1914. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1997. – 77. lpp.
- ²³ Turpat. – 70., 76. lpp.
- ²⁴ *Lapa L.* Rīgas apgabaltiesas dokumenti par 1905. gada norisēm Vidzemes guberņā. – 136. lpp.
- ²⁵ [*Dāvuss J.*] Iz nesēnās pagātnes. Kāda Rīgas slepenpolicista piedzīvojumi 1905./6. gados // Jaunā Balss. – 1924. – Nr. 4. – 8. lpp.
- ²⁶ LVVA, 117. f., 1. apr., 171. l., 25., 31. lp., 36. lp. o.p., 38. lp., 38. lp. o.p., 40. lp., 53. lp. o.p.; Baltijas Vēstnesis. – 1905. – 3. sept., nr. 193; 6. sept., nr. 195; 29. okt., nr. 238; 31. okt., nr. 239; 1. nov., nr. 240. A. Plikatusu nogalināja kaujinieks J. Čoke (Brašais).
- ²⁷ Cīņa. – 1905. – 11. okt., nr. 22.
- ²⁸ Rīgas Avīze. – 1908. – 23. maijs, nr. 118.
- ²⁹ Jakovs Brandenburgskis (1881–1951) – KSDSP Rīgas organizācijā darbojies ar segvārdiem Goldzinskis un Valeriāns. Pēc Oktobra apvērsuma VCIK pilnvarotais pārtikas repartīciju jautājumos, vēlāk dažādā partijas un padomju orgānu darbā, no 1934. līdz 1938. gadam PSRS Augstākās tiesas loceklis.
- ³⁰ Mihails Borodins (1884–1951) – KSDSP CK uzdevumā 1905. gada sākumā ieradies Rīgā, KSDSP Rīgas komitejas loceklis, tās pārstāvis IV kongresā Stokholmā. 1906. gada beigās emigrējis uz Angliju, vēlāk uz ASV. Pēc Oktobra apvērsuma Kominternes darbinieks vairākās valstīs. Padomju Krievijā atgriezies 1927. gadā, strādājis administratīvā darbā, no 1941. līdz 1949. gadam Padomju Informācijas biroja galvenais redaktors.
- ³¹ LVVA, 117. f., 1. apr., 73. l., 98. lp.; Rīgas Avīze. – 1906. – 26. jūl., nr. 161; Rižskij vestņik. – 1905. – 17. okt., nr. 224.
- ³² LVVA, 117. f., 1. apr., 73. l., 72. lp. o.p.
- ³³ Turpat, 4568. f., 1. apr., 928. l., 16. lp.
- ³⁴ Turpat, 568. l., 34.–36., 47. lp.; PG. – 1. sēj., 3. d. – 56. lpp. J. Dūriņš bija LSDSP biedrs, darbojies Bišumuižā partijas pulciņā kopā ar māsu Emiliju un brāli Kārli. Pēc soda izciešanas J. Dūriņš noņemts Irkutskas guberņā, kur miris. Par P. Baumanī tuvākas ziņas nav izdevies iegūt.
- ³⁵ LVVA, 117. f., 1. apr., 73. l., 72. lp. o.p., 99. lp.; 567. l., 26. lp., 26. lp. o.p., 42. lp.
- ³⁶ Turpat, 1512. l., 12. lp., 12. lp. o.p., 13., 19. lp.
- ³⁷ Turpat, 4568. f., 1. apr., 951. l.; 117. f., 1. apr., 1403. l., 114. lp.; 1405. l., 19. lp., 19. lp. o.p.; Rižskij vestņik. – 1905. – 16. nov., nr. 248; PG. – 1. sēj., 2. d. – 45., 46. lpp.
- ³⁸ Sk.: [*Čoke K.*] Bruņu konfiscēšana baroniem. 1905. gada epizode // Rīgas Ziņas. – 1924. – Nr. 58; *Riekstiņš-Birģelis*. Kur palika baronu bruņas? // Krievijas Cīņa. – 1925. – 31. janv., nr. 13; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. – 1. sēj. – Memento, 1997. – 222., 223. lpp.; *Grimma K.*

- (Ceļmalietis, Garais). Pagrīdnieka gaitas // Revolucionārā Pārdaugava. – Rīga, 1960. – 150. lpp.
- ³⁹ LVVA, 117. f., 1. apr., 1525. l., 3. lp.
- ⁴⁰ *Cielēns F.* Laikmetu maiņā .. – 222. lpp.
- ⁴¹ Turpat. – 223. lpp.
- ⁴² [Čoke K.] Bruņu konfiscēšana baroniem. 1905. gada epizode // Rīgas Ziņas. – 1924. – Nr. 58.
- ⁴³ LVVA, 117. f., 1. apr., 1737. l., 23. lp. o.p.
- ⁴⁴ Turpat, 579. l., 3. lp. o.p.
- ⁴⁵ Turpat, 21., 23., 26., 34. lp.
- ⁴⁶ Piemīņas grāmatā B. Meiers ir raksturots kā viens no aktīvākajiem Pārdaugavas revolucionāriem, bieži uzstājies mītiņos, bijis labs runātājs. Pēc policistu nogalināšanas mēģinājis slēpties, tad nesekmīgi organizējās apcietināto atbrīvošanu, beidzot pats Rīgā uz Aleksandra ielas ticis apcietināts.
- ⁴⁷ LVVA, 117. f., 1. apr., 1737. l., 15. lp.
- ⁴⁸ Mūsu Laiki. – 1906. – 5. maijs, nr. 68; 10. maijs, nr. 72.
- ⁴⁹ LVVA, 117. f., 1. apr., 1737. l., 36. lp., 36. lp. o.p.
- ⁵⁰ Abiem kaujiniekiem izdevās pārciest smago katorgas režīmu. A. Eglītis atradās Vladimiras un vēlāk Aleksandrovskas katorgas cietumā, no 1911. līdz 1913. gadam strādāja Amūras dzelzceļa būvē. 1913. gadā viņam izdevās izbēgt uz Ķīnu un ASV. Pēc Februāra revolūcijas atgriezies Krievijā, strādājis padomju, saimnieciskā darbā un diplomātiskajā darbā Japānā, Ķīnā un Anglijā. E. Zālmanis sodu izcietis Butirku, Vladimiras un Aleksandrovskas katorgas cietumos. Ir ziņas, ka 20.–30. gados strādājis Maskavā, miris 1942. gadā.
- ⁵¹ PG. – 1. sēj., 2. d. – 65. lpp.
- ⁵² [Čoke K.] Uzbrukums “Provodņika” dragūniem // Rīgas Ziņas. – 1924. – 22. dec.
- ⁵³ Rižskij vestņik. – 1905. – 21.–23. dec., nr. 273–275.
- ⁵⁴ Dienas Lapa. – 1905. – 20. dec., nr. 277; Atmiņas par metropolitu Agafangelu: Biskapa Agafangela tālredzība un paaugstināšana par arhibīskapu. Palīdzības komiteja revolūcijas nevainīgajiem upuriem // Ticība un Dzīve. – 1938. – Nr. 9. – 137. lpp.
- ⁵⁵ *Bērziņš J.* Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis. 1900–1914. – 77., 78. lpp.
- ⁵⁶ LVVA, 4568. f., 1. apr., 988. l., 18.–39. lp. o.p.
- ⁵⁷ Turpat, 117. f., 1. apr., 588. l., 118. lp.
- ⁵⁸ Turpat, 1609. l., 125. lp. o.p., 127., 128. lp.
- ⁵⁹ Turpat, 125. lp. o.p., 130. lp.
- ⁶⁰ Turpat, 159., 160. lp.
- ⁶¹ Turpat, 1304. l., 2., 3. lp.; 588. l., 130. lp. o.p. Jānis Čoke mira Abo katorgas cietumā 1910. gadā. Kārlis Čoke tika atbrīvots no cietuma pēc Februāra revolūcijas, 1929. gadā mēģinājis izdarīt pašnāvību, no ievainojuma miris. Gustavs Čoke 1911. gadā Abo cietumā piedalījies bēgšanas mēģinājumā, bet ticis notverts, atbrīvots pēc Februāra revolūcijas, miris Rīgā 1952. gadā.
- ⁶² [Dāvuss J.] Iz nesenās pagātnes. Kāda Rīgas slepenpolicista piedzīvojumi 1905./6. gados // Jaunā Balss. – 1924. – Nr. 26. – 7. lpp.

- ⁶³ *Rasmanis K.* Tilava fabrikas kaujinieka atmiņas // *Revolucionārā Pārdaugava. Cīnītāju atmiņas. I. 1899–1919.* – Rīga, 1960. – 166. lpp.
- ⁶⁴ *Cielēns F.* Laikmetu maiņā .. – 218. lpp.
- ⁶⁵ *Stranga A.* Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts – 1945. gads. – Rīga, 2008. – 361. lpp. *Fricis Skāmanis* (1886–1919) strādāja par audēju fabrikā “Tekstils”, Sociāldemokrātiskās partijas biedrs no 1903. gada, 1905. gadā darbojās kaujinieku pulciņā Ilģuciemā. Kritis pilsoņu karā. *Jānis Štambergs* (Andrievs; 1887 – pēc 1908) – 1905. gadā kaujinieks, 1907. gadā piedalījies Maskavas Universitātes kases ekspropriācijā kopā ar citiem latviešiem. 1908. gadā aizbraucis uz Sibīriju, kur miris. *Kārlis Upītis* (1880–1907) – R. Poles fabrikas strādnieks, kaujinieks, Sociāldemokrātiskās partijas biedrs no 1904. gada. 1905. gada rudenī piedalījies ebreju grautiņu likvidācijā Maskavas priekšpilsētā un ticis ievainots. Miris 1907. gada jūnijā. *Romans Semēņikovs* (1877–1911) – dzimis Vladimiras guberņā. Policija vajāja viņu sakarā ar piedalīšanos “Cīņas savienībā par strādnieku šķiras atbrīvošanu”. Rīgā ieradās 1905. gada martā, darbojās Maskavas priekšpilsētā. Maijā apcietināts un atbrīvots pēc 17. oktobra manifesta. Atkal apcietināts 18. decembrī ar *Stepana Zaharova* dokumentiem un 1906. gada 27. maijā 36 kaujinieku prāvā notiesāts uz 20 gadiem katorgā. Miris Zarentujas katorgas cietumā.
- ⁶⁶ LVVA, 117. f., 1. apr., 573. l., 18., 29. lp., 29. lp. o.p.; 132. lp.–133. lp. o.p. Ir zināms, ka *A. Skuja* 36 kaujinieku prāvā ticis notiesāts uz pieciem gadiem katorgā. Par pārējiem diemžēl ziņas vēl nav izdevies iegūt.
- ⁶⁷ Turpat, 18. lp., 18. o.p., 29. lp., 29. lp. o.p., 134. lp., 134. lp. o.p., 232. lp., 232. lp. o.p., 234.–237. lp. Ir ziņas tikai par dažiem no viņiem: *Pēteris Saliņš* (1886–1939) – kaujinieks Rīgā, *J. Čokes* (Braša) pulciņa biedrs. Ievainots cīņās pret ebreju grautiņiem. Piedalījies uzbrukumā dragūniem fabrikā “Provodņiks” un Helsingforsas bankas ekspropriācijā. Notiesāts uz 10 gadiem katorgā, pēc soda izciešanas atgriezies Rīgā, vēlāk dzīvojis un strādājis Padomju Krievijā. *Voldemārs Novermanis* (1883–1939) – Sociāldemokrātiskās partijas biedrs no 1904. gada, kaujinieks. Noorganizējis kaujinieku pulciņu “Sarkanā gvarde”.
- ⁶⁸ LVVA, 4568. f., 1. apr., 1114. l., 3. lp., 3. lp. o.p., 9., 11.–20. lp., 31., 32. lp., 32. lp. o.p.
- ⁶⁹ Turpat, 117. f., 1. apr., 1404. l., 10. lp. o.p., 11. lp., 12. lp. o.p., 13., 14. lp.; Rīgas Avīze. – 1906. – 3. jūl., nr. 141; 28. aug., nr. 188; 29. aug., nr. 189; 13. okt., nr. 227; 1907. – 1. febr., nr. 26; [*Dāvuss J.*] Iz nesenās pagātnes. Kāda Rīgas slepenpolicista piedzīvojumi 1905./6. gados // *Jaunā Balss.* – 1924. – Nr. 14. – 13. lpp.; *Cielēns F.* Laikmetu maiņā .. – 183. lpp.
- ⁷⁰ LVVA, 117. f., 1. apr., 1500. l., 3. lp., 3. lp. o.p., 26., 27. lp.; 1490. l., 23. lp., 23. lp. o.p., 24. lp.
- ⁷¹ Turpat, 117. f., 1. apr., 1794. l., 3. lp.–5. lp. o.p.
- ⁷² [*Jansons*] *Brauns J.* Baltijas revolūcija. Atskats uz 1905. un 1906. gadu. I daļa. – *Brisele*, 1912. – 74. lpp.

Kaujinieku darbība 1905. gada otrajā pusē

Līga Lapa

ACTIVITIES OF COMBATANTS IN THE SECOND
PART OF 1905

Summary

In the second part of 1905, the revolutionary movement increased rapidly in the whole of the Russian Empire. The Russian Tzar Nikolai II, under the impact of the extensive mass movement, signed a manifesto on 17 October 1905, in which he assigned the government the task to grant civil rights to Russian citizens; this was an unwanted and inconsistent step, at the time when the revolutionary movement was already far ahead. The Social Democratic Workers' Party had a large role in the revolutionizing process of the people, during the 1905 revolution it was the only significant political force although still forced to act underground. As the Social Democratic movement gained popular support and did not encounter serious opposition from Tzar's government, the radical forces appealing for complete destruction of the autocratic system gained increasing influence.

In summer 1905, farmer strikes grew rapidly in the countryside. Combatants sent from the Latvian Social Democratic Workers' Party (LSDWP) centre and LSDWP rural organizations, following the directive from the party centre, participated in the organization of these strikes. During the strikes, often there were clashes with representatives of the Tzar's government in the countryside, estate owners and superintendents, and strikebreakers. Several persons were assassinated: on 9 July 1905, V. von Brewern, commissary for peasant matters was shot; on 17 July, Meženieks, estate owner Baron A. Bistram was killed. Combatants in the countryside participated also in the organisation and performance of demonstrations against churches, and not infrequently they ended with armed attacks that were instigated and provoked by the organisers. In autumn 1905, combatants made assassinations against several representatives of clergy: on 6 September 1905, the Orthodox priest J. Licītis was killed, and on 10 September, pastor M. Šillings from Nītaure Evangelical Lutheran Church was shot.

In the second part of 1905, the struggle intensified for improvement of workers' position, which was manifested as the strike movement, fights with the managers and strikebreakers, damaging of factory inventory. On 4 October 1905, an assassination was made in the centre of Riga against engineer A. Krickis, manager of the Russian-Baltic Railway Carriage Factory, although the workers of this factory enjoyed the highest level of wages in the whole Livland Guberniya. He passed away as a result of the severe injuries received. The reason for this attack was the fight of the factory management against the strike movement and firing of workers.

Characteristic occurrences in the second part of 1905 were struggles of combatants against the policemen on the streets of the city. The police were disarmed, beaten and often killed. The most severe such operation took place on 11 December 1905 when the apartment of 1st Rank Captain von Valrond, Commander of the frontier guard cruiser "Kondors", in Riga, 4 Gregora Street was attacked. The attack was made by two groups of combatants that had not coordinated their activities beforehand. One of them attacked early in the morning and took away the weapons, and the other one attacked in the evening of the same day, captured a whole police unit and shot three policemen. Eight combatants were later sentenced to death and executed following the court judgment.

Early in the morning of 20 December 1905, the combatants attacked the dragoons stationed in the Factory "Provodnik"; 12 of the dragoons were killed, many were severely wounded. The army ringed the factory several hours after this event and fired at the workers who were in no way connected with the previous attack. The number of the killed and wounded ones inside the factory is still unknown. Later this dragoon regiment was sent to repress the revolutionary movement in the vicinity of Lielvārde, Skrīveri and Koknese, and they were marked by especial cruelty.

In October 1905, the combatants participated in the liquidation of clashes in the Moscow Suburb of Riga, which threatened to grow into Jew-baitings, and many combatants were wounded and even killed, but their presence prevented open assault against the Jewish diaspora.

In October 1905, after the declaration of the 17 October Manifesto, armed workers' patrols began to be formed who strived to maintain order in the city, although in semi-legal conditions. However, documentary evidences have been preserved that the members of these patrols often took advantage of the situation for their own benefit: they raided into the apartments of prosperous citizens and executed searches there that were equal to robberies. Citizens were captured on the streets, and those deemed by the patrol members to be spies and suspects were taken to Grīziņkalns, in the suburb of the city, where they were shot.

In historical literature the second part of 1905 is labelled as the highest point of the revolutionary movement and criticism of the activities of the radical part of combatants focuses on the second part of the year 1906 at the same time explaining this as all-inclusive terror ruling in the state. The conclusion is that similar actions of combatants took place quite a while earlier and most probably were connected with the political approaches of the party.